

Att döda foster och violinister

Över en halv miljard kvinnor i fertil ålder lever i länder med mycket stränga abortlagar. Fostrets rätt till liv går före kvinnans. Men har *pro life*-rörelsen något stöd att hämta i sekulära argument, eller förutsätter den gudomliga påbud? Frågan aktualiserar ett berömt tankeexperiment av den amerikanska filosofen Judith Thomson.

Text Sören Holst

Omkring hälften av alla aborter som utförs varje år i världen sker under hälsomässigt oacceptabla betingelser. Nästan alla dessa äger rum i utvecklingsländer med mycket restriktiva abortlagar och dessutom med ett religiöst sanktionerat motstånd mot preventivmedel. Omkring 70 000 kvinnor beräknas dö årligen i sviterna efter sådana osäkra, ofta illegala, ingrepp. Det är en svindlande siffra. Vi kan bara föreställa oss hur många som skadas. Och hur många barn som föds mot kvinnans vilja och tvingas växa upp med föräldrar som aldrig velat ha dem.

Fri abort fram till den artonde graviditetsveckan blev en rättighet i Sverige 1975 och det råder stor politisk uppslutning kring dagens policy. Internationellt är abortdebatten dock fortfarande ett slagfält som avslöjar fundamentala skillnader i synen på liv och död, könsroller och sexualitet. Att motståndet mot abort främst drivs av religiösa krafter är välkänt. Men hur resonerar man egentligen och hur hållbara är argumenten?

DET KATOLSKA PARADIGMET

Antiabortrörelser världen över hävdar att ett mänskligt foster är att betrakta som en person ända från befruktningsögonblicket. Av denna dogm följer med till synes logisk nödvändighet att abort är moraliskt fel. För, resonerar man, alla personer omfattas av de mänskliga rättigheterna. Den mest grundläggande av dessa är rätten till liv. När det gäller ofödda personer – alltså foster – kan denna rättighet komma i konflikt med en annan: den gravida kvinnans rätt till sin egen kropp. Men rätten till liv måste alltid gå före.

Detta sätt att argumentera är särskilt framträdande bland katoliker. I den katolska kyrkans katekes – Vatikanens officiella sammanställning av den rätta läran – kan man läsa:

Det mänskliga livet skall åtnjuta absolut respekt och skydd från och med befruktningsögonblicket. Från och med det första ögonblicket av sin existens skall en mänsklig varelse få sina personliga rättigheter erkända, däribland varje oskyldig varelses okränkbara rätt till liv. (Min övers.)

Och i *Evangelium Vitae* – en hyllningsskrift till livet och på samma gång en uppmaning till politisk aktion – skriver påven Johannes Paulus II:

Jag kungör att direkt avsiktlig abort, vare sig den är avsedd som mål eller medel, alltid utgör en allvarlig moralisk överträdelse, eftersom den innebär att man avsiktligt dödar en oskyldig människa. (Min övers.)

Den som inte delar katolikens tro på en Gud som i befruktningsögonblicket besjälar äggcellen invänder naturligtvis att det tidiga fostret inte alls är någon person. Den cellklump som nu påbörjar en lång delningsprocess har ännu inget nervsystem; den kan inte känna smärta; den har ingen tidsuppfattning. Det är befängt att påstå att något som varken har upplevelser, minnen eller önsknings skulle vara att jämföra med en person.

Men om man bortser från denna invändning – hur hållbar är den religiösa argumentationen? Det

frågar sig den amerikanska filosofen Judith Jarvis Thomson i en berömd artikel från 1971, *A defense of abortion*. Hon börjar med att konstatera att en befruktad äggcell är lika lite en person som ett ekollon är en ek. Men, fortsätter hon, låt oss ändå anta att så vore fallet. Säg att befruktningsögonblicket faktiskt innebär att en person skapas, och att denna person – trots att den ännu bara utgör en klump av några få celler – har precis samma rätt till liv som vilken annan person som helst. Följer det verkligen av detta att abort nödvändigtvis och under alla omständigheter är fel?

ETT TANKEEXPERIMENT

Begrunda följande situation.

Du vaknar upp lätt illamående i vad du snart inser är en sjukhussäng. Intill dig ligger en medvetslös man. Du upptäcker att hans kropp är sammanlänkad med din via en mängd slangar och kanyler. En kvinna i läkarrock dyker upp i synfältet och börjar med lugnande röst förklara situationen.

Mannen som ligger intill dig är en berömd violinist med en livshotande njursjukdom. Några hängivna medlemmar i Musikälskarnas Förening har gått igenom alla tillgängliga medicinska journaler och funnit att du – enbart du – har rätt typ av blod och övriga genetiska förutsättningar för att kunna rädda violinisten. Därför har dessa musikentusiaster kidnappat dig och anslutit violinistens blodomlopp till ditt, så att dina njurar ska kunna rena hans blod.

Läkaren beklagar det inträffade. Sjukhuset skulle aldrig ha tillåtit Musikälskarnas Förening att göra detta. Men nu när det väl är gjort – när ditt och violinistens blodomlopp har kopplats samman – finns det inget de kan göra. Att koppla ur slangarna i detta läge skulle nämligen innebära att man dödade violinisten. Detta vore inte bara ett grovt brott mot sjukhusets etiska riktlinjer; det vore liktydigt med mord. Men, tröstar läkaren, det finns ingen anledning till oro. Efter nio månader kommer violinisten att ha tillfrisknat från sin svåra sjukdom, och då kan era kroppar kopplas isär utan att han riskerar att ta skada.

Thomson frågar retoriskt om vi verkligen skulle vara moraliskt tvungna att acceptera en sådan situation. Det skulle naturligtvis vara synnerligen hedervärt att ställa upp under de nio månaderna, men inte kan väl en sådan ädel handling vara ett moraliskt krav?

Låt oss anta att det handlade om ännu längre tid. Läkaren säger: “Det var ju väldigt oturligt det här, men tyvärr måste du stanna i sängen ihopkopplad med violinisten resten av ditt liv. För kom ihåg: Alla personer har rätt att leva, och violinister är personer. Du har givetvis också rätt att bestämma över din egen kropp. Men rätten till liv måste alltid gå före.”

Ingen skulle förstås acceptera något sådant. Ändå, noterar Thomson, är det precis så här abortmotståndarna resonerar: det faktum att fostret är en person gör att det har rätt till liv, och denna rätt väger tyngre än moderns rätt att bestämma över sin egen kropp.

Man kan fråga sig varför ett fosters liv skulle väga så tungt, när inte ens tankeexperimentets violinist kan göra entydiga moraliska anspråk på att få utnyttja ens kropp. Violinistens liv borde snarare vara mer skyddsvärt än fostrets – en violinist är ju trots allt en medveten varelse med önskningar, förhoppningar och förmåga att uppleva lidande.

Någon invänder kanske att Thomsons tankeexperiment är orättvist, att scenariot med kidnappningen påminner mer om en våldtäkt än en normalt uppkommen graviditet. Abortfrågan hamnar i ett annat ljus när graviditeten är resultatet av ett övergrepp.

Men gör den verkligen det, om man betraktar foster som personer? Man skulle visserligen kunna

hävda att fostrets – den ofödda personens – rätt till liv beror på hur det har tillkommit. Ett foster som är resultatet av en ömsint kärleksakt är kanske mer värt än ett som tillkommit genom våldtäkt. En del personer skulle, enligt detta sätt att resonera, ha större rätt till liv än andra. Denna tanke låter dock inte så tilltalande. Ens rätt till liv kan knappast bero på hur man har tillkommit eller på oförrätter begångna av ens föräldrar.

Mycket riktigt, konstaterar Thomson: de som motsätter sig abort med hänvisning till fostrets rätt till liv gör ingen åtskillnad beträffande hur graviditeten har uppstått. Inte heller en våldtagen kvinna har i deras ögon rätt att göra abort.

OLIKA SLAGS DÖDANDE

Det finns dock en annan invändning mot tankeexperimentet som den katolskt inspirerade abortmotståndaren skulle kunna anföra, en som i förstone kan tyckas mer relevant. För att förstå denna måste vi först klargöra en – för katoliker – viktig distinktion mellan två slag av dödande. Notera att Johannes Paulus II i citatet ovan enbart fördömer abort ”avsedd som mål eller medel”, dvs. endast sådana fall av abort där fostrets död antingen är själva syftet med ingreppet eller är det direkta medlet för att uppnå något.

Täcker inte en sådan formulering in samtliga fall av abort? Nej. Vi kan exempelvis tänka oss att den gravida kvinnan har en cancertumör som, alldeles oavsett graviditeten, kommer att leda till hennes död om den inte opereras bort. En förutsedd bieffekt av ett sådant ingrepp skulle kunna vara att hennes foster dör (kanske på grund av tumörens olyckliga läge). I detta fall är fostrets död uppenbarligen varken målet med ingreppet eller medlet för att uppnå något. Fostrets död är här bara, ur katolsk synpunkt, den negativa men förutsedda effekten av en god handling med ett gott syfte, nämligen att rädda kvinnans liv. Denna typ av abort är tillåten enligt katoliken.

I de flesta fall när den blivande moderns liv är i fara, är detta moraliska kryphål dock inte tillämpligt. Kvinnan är kanske inte fysiskt i stånd att fullfölja en graviditet utan att själv allvarligt ta skada eller riskera att dö. I så fall är själva syftet med en abort att döda fostret: om fostret inte avlägsnas klarar kvinnan sig inte. Här är den katolska läran kompromisslös. Sådan abort är inte tillåten; fostrets rätt till liv går före kvinnans.

Detsamma gäller, som redan noterats, fall av våldtäkt. Eftersom själva syftet med en eventuell abort här skulle vara att döda fostret, är detta inte en acceptabel utväg. Att kvinnan får sina livsplaner och drömmar raserade om barnet föds har underordnad betydelse.

Det avgörande ur katolskt perspektiv är alltså om fostrets död är själva förutsättningen för det man vill uppnå, eller om dess död bara är den ofrånkomliga bieffekten av en annan handling som i sig har ett gott syfte. I det första fallet anses abort moraliskt förkastligt; i det senare är abort tillåtet.

Den som insisterar på denna gudomligt fastställda distinktion mellan dödande och dödande kan nu hävda att analogin med violinisten är missvisande. Den som vägrar tillbringa månader i sjukhussängen sammankopplad med violinisten, och därför frigör sig från kanylerna, dödar visserligen violinisten. Men detta dödande är varken ett mål i sig eller ett medel för att uppnå något. Syftet är ju bara att kunna leva ett fritt liv utanför sjukhussängen. Att violinisten dör är enbart en förutsedd negativ bieffekt av handlingen. Alltså är det tillåtet, också för denhängivne katoliken, att resa sig ur sjukhussängen och gå därifrån.

Resonemanget håller naturligtvis inte. För om detta verkligen vore ett ur katolsk synpunkt giltigt sätt att resonera, skulle flertalet aborter kunna försvaras på samma sätt. I de flesta fall torde kvinnans mål ju bara vara att få leva sitt liv som hon vill. Hon önskar inte specifikt fostrets död; att

denna ofödda person dör är bara en förutsedd bieffekt av att fostret avlägsnas. Vi kan tänka oss en situation där det är möjligt att, även i ett tidigt stadium, avlägsna fostret från kvinnan, föda upp det i artificiell miljö och sedan adoptera bort det. Detta är inte möjligt idag, men att så är fallet förefaller mest vara en olycklig praktisk omständighet. Precis som det i tankeexperimentet är en olycklig praktisk omständighet att violinisten dör om slangarna avlägsnas.

KVINNORS ANSVAR ELLER GUDARS NYCKER?

Här ligger det dock nära till hands, särskilt för den troende, att anföra kvinnans speciella ansvar för livet. Har en kvinna som blir gravid efter ett frivilligt samlag inte ändå ett särskilt ansvar för fostret? Ett ansvar som är oberoende av om graviditeten är önskad eller ej, och oberoende av de eventuella försiktighetsåtgärder som kvinnan vidtagit för att undvika att bli gravid. För det finns alltid en risk, och det vet hon. Det är en risk hon frivilligt väljer att ta. Därmed har hon en skyldighet gentemot det ofödda barnet att fullfölja graviditeten.

Låt oss återvända till Thomson, som ber oss föreställa oss att mänsklig fortplantning fungerade lite annorlunda.

Säg att människofrön far omkring i luften ungefär som pollen och att det alltid finns en viss risk att ett sådant frö eller pollen följer med vinddraget in genom öppna fönster. Väl inne i ens hus tenderar dessa frön att slå rot i mattor och gardiner, i stoppade möbler och soffkuddar. Du vill inte ha några barn, men du vill kunna vädra ditt hem. Därför förser du dina fönster med ett slags fina nät – på marknaden finns flera typer av pollennät att välja bland, och du har för säkerhets skull införskaffat ett av särskilt hög kvalitet. Nu ska du utan risk kunna vädra. Men oturligt nog har just det nät som du köpt en liten defekt. En vacker dag när du ställt upp fönstren råkar ett människofrö slinka in genom nätet. Fröet slår rot i din soffa och börjar gro. Har den växande människoplantan nu rätt till ditt hus och din omvårdnad? Har du nu ett speciellt ansvar för just denna planta?

Knappast, och detta trots att du frivilligt öppnade fönstren, valde att inte slänga bort dina möbler och mattor, samt var fullt medveten om att det trots dina försiktighetsåtgärder med pollennäten faktiskt förelåg en liten risk. På samma sätt kan den som råkar bli gravid trots rimliga försiktighetsåtgärder knappast sägas ha ett speciellt ansvar för fostret.

Såvida inte Gud har sagt att så är fallet, förstås.

Vad Thomson visar med sina lätt bisarra tankeexperiment är att de vanligaste religiösa argumenten mot abort inte i sig är tillräckliga. De måste kompletteras med gudomliga föreskrifter om exempelvis äktenskapets helighet, sexualitetens roll eller kvinnans speciella ansvar för livet. När detta klarläggs förlorar abortmotståndet sin lyskraft. För i det sekulära och mångreligiösa samhället faller automatiskt varje argument som måste söka stöd i en viss gud och dess moraliska nycker.

Abortfrågan uppenbarar konsekvenserna av religiöst motiverade moralsystem. Bristen på lagliga och säkra metoder för barnbegränsning och det starka sociala trycket mot abort leder helt i onödan till lidande och död för förfärande många kvinnor. De innebär dessutom ett oöverkomligt hinder för jämställdhet, i synnerhet i fattiga delar av världen. Kvinnors ekonomiska och sociala frihet, deras möjlighet till utbildning, individuell utveckling och ett professionellt liv kommer aldrig att förverkligas så länge religiösa normer tillåts diktera synen på abort och prevention.

Ofta hävdas att religionerna är särskilt väl lämpade att handskas med moralfrågor, att de har en viktig roll att spela som moralisk kompass i samhället. När detta uttrycks från icke-religiöst håll är det svårt att uppfatta som annat än missriktad välvilja mot troende. Att fränkänna religionen all relevans tar emot; det upplevs som för drastiskt. Man intalar sig då att det är ofarligt att låta

religionen ta hand om moralen.

Men det förhåller sig precis tvärtom. Det är just på moralens område som de godtyckliga gudarnas tyranni är mest fatal.